

Posedel tvrdi na temelju toga, što su se za kazališne ulaznice upotrebljavale obično pločice od bronce ili olova s oznakom cara ili nekog dostojanstvenika i na temelju 15 sličnih pločica, koje su nađene na Krimu, a objelodanio ih je Rostovcev, da su to pločice za igru. To potvrđuje i kockom, koja je nađena u istom grobu.

Ulado Miroslavljević: Prehistorijsko nalazište u spilji Pokrivenik na Hvaru (br. 53)

Autor iznosi po slojevima rezultate svog djelomičnog istraživanja spilje Pokrivenik na površini od 2 m² god. 1949. (Prije toga je 12 m² istražio prof. Novak i zaključio, da je nađena vrpčasta i obojena keramika slična onoj iz »Grabčeve špilje«, a ima veza i s Tesalijom). Čitav nađeni inventar sastoji se od fragmenata keramike i jednog koštanog šila. Pisac se uglavnom zadržava na jednom fragmentu, na čijoj je površini urezan ornament u dva okomita pojasa, a sastoji se od okomitih i cik-cak-linija, koje formiraju rombe i trokute. Takav ukras raširen je po istočnom i srednjem Mediteranu, pa i u sjevernoj Evropi. Autor navodi primjere iz Drachmani (neolit), Orchomena (rano-helad.), iz Gona (bronca), Kilingira, Tesalije i t. d. i zaključuje, da ovaj nalaz pokazuje istorodnost s brončanim dobom egejsko-mikenskog kruga i zato da spada na prijelaz iz brakenog u brončano doba oko 2.200., pa završava: opisani predmet »označuje posudu, koja je importni primjer, predmet veze otoka Hvara s južnim krajevima«.

Sime Batović

STAROHRVATSKA PROSVJETA
III. serija, svezak I i II, Zagreb 1949,
1952

Časopis *Starohrvatska prosvjeta* najstarije je glasilo u Jugoslaviji, koje je počelo sistematski objavljivati slavenske domaće nalaze i starine. List je bio glasilo *Hrvatskog starinarskog društva* u Kninu, a od Oslobođenja se nalazi u Splitu.

Ovaj je časopis počeo izlaziti 1895., a nakon VII. godišta prestao je s radom 1904., da tek 1927. g. bude novo pokrenut s novom serijom, koja je ubrzo god. 1929., tek što su objavljena tri sveska, prestala izlaziti. Nakon Oslobođenja časopis je postao isključivo glasilo *Muzeja hrvatskih sta-*

rina, a ušao je u sklop izdanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Program je časopisa objelodanjivanje rezultata istraživanja arheologije, historije i povijesti umjetnosti s područja sredovječne Hrvatske.

Prvi svezak novopokrenute treće serije izašao je 1949., a uredio ga je S. Gunjača; obaseže 294 strane vel. 8° i donosi mnoge slike i tabele. Prilozi su u ovom broju raspoređeni kronološki prema njihovu sadržaju.

D. Rendić Miočević u radu »Prilog proučavanju naše ramosredovječne onomastike« upozorava nas na zanimljivu srodnost i sličnost, koja ilirsku onomastiku približava sredovječnoj — hrvatskoj onomastici, te s nekoliko primjera upućuje na te analogije. Na kraju naročito naglašava, da onomastičku problematiku jednog naroda treba proučavati u čitavom njezinu kompleksu, uzimajući posebno, kao najvažnije, simbiozu tog naroda s drugim, jer se bez toga ne mogu ti problemi pravilno proučiti.

Z. Vinski u radu »Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu« publicira naušnice starohrvatskog obilježja s dosad djelomično nepoznatih nalazišta na teritoriju Hrvatske, a koje čuva zagrebački Arheološki muzej. Naušnice su objavljene kataloški. Oslanjajući se na Karamanovo datiranje starohrvatskih naušnica, stavlja pisac sve publicirane naušnice uglavnom u IX. i X. st., a neke i kasnije u srednji vijek. Pri kraju pisac kaže »...da se starohrvatske naušnice pojavljuju i van područja omeđeno Cetinom i Zrmanjom, na gotovo cijelom hrvatskom teritoriju, i to više u Lici i na Hrvatskom Primorju, a nešto manje u panonskoj Hrvatskoj«. Ujedno u dodatku ukazuje na neke analogije s daleko starijim nakitom iz kataloga Britanskog muzeja.

S. Gunjača objavljuje opširan rad pod naslovom »O položaju kninske katedrale«, navodi tvrdnje i niz dokumenata, koji su naveli pojedine istraživače, da kninsku katedralu traže na nalazištima izvan Knina, bilo na Kapi-tulu, bilo u Biskupiji. Zatim navodi svoju tvrdnju, da se kninska katedrala ne može nalaziti nigdje drugdje nego u samom mjestu Kninu. Zato ističe kao najsigurniji dokumenat ispravu Tome

Arhidakona, u kojoj piše: »... in campo in ecclesia sanctae Mariae virginis iuxta castrum Tiniese«. Nakon toga tvrdi Gunjača, ne treba kninsku katedralu tražiti izvan samog Knina, već u samom mjestu, u blizini kninske tvrđave.

A. M. Strgačić u radu pod naslovom »Neka toponomastička i topografska pitanja Dugog otoka« daje nove podatke o toponomastici i topografiji ne samo Dugog otoka, već i susjednih. Navodi razne isprave i dokumente i njima pokazuje, da je postojao, s obzirom na nazivlje mjesta, kontinuitet u naseljima od Ilira do u srednji vijek.

G. Novak u radu »Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u sredovječnom Splitu« piše o sredovječnom Splitu. U prvom mu redu kao glavni izvor služi Toma Arhidakon, zatim statut grada. Doznajemo, kuda je išao gradski bedem i ostala javna mjesta, te kada i gdje su se ona gradila. Upozorava nas na statut sredovječnog Splita, čiji su propisi bili jako strogi, naročito na pr. s obzirom na građevni red, o čemu je potestat vodio računa. Ovaj je članak jedno poglavlje iz knjige »Povijest Splita«, koja je nekad imala izići u izdanju bivše općine grada Splita.

S. Antoljak u radu »Pitanje autentičnosti paške isprave« donosi cijelu pašku ispravu, od koje je najstariji prijepis iz XVII. st. Glavni su izvori za provalu Tatara u Dalmaciju Rogerij, velikovradinski kanonik (*Carmen miserabile*) i Toma Arhidakon (*Historia Salonitana...*). Međutim, paška isprava od 30. ožujka 1244. predstavlja jedan detalj, kao i završnu fazu prodiranja Tatara u Dalmaciju. Njoj se dosad nije posvećivala veća pažnja, jer su je naročito mađarski i neki naši historičari, među kojima Kukuljević, Smičiklas i Šišić, uzimali a priori kao falsifikat iz XV. st. Ovdje Antoljak daje argumentaciju, po kojoj je paška isprava autentična, i time pobija prijašnja mišljenja o njoj.

S. Gunjača u prilogu pod naslovom »Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu«, pripućuje niz zanimljivih podataka o terenskim istraživanjima i o mnogim poteškoćama tog muzeja od 1925. dalje. Gunjača opisuje dramatski udes tog muzeja za vrijeme drugog svjetskog rata i spasavanje mu-

zejskog materijala za tih burnih dana, koji su ugrožavali i opstanak Muzeja hrvatskih starina.

*

Drugi svezak *Starohrvatske prosvjete* izišao je iz štampe 1952. godine, s istim uredništvom, obasiže 232 strane sa slikama i tablama. Prilozi slijede ovim redom:

M. Barada u veoma sažetom i relativno kratkom radu pod naslovom »*Hrvatska dijaspora i Avari*« raspravlja o pitanju dijaspore i seobe Hrvata. Razmatra podatke cara Konstantina Porfirogeneta, važnog, ali ipak drugorazrednog izvora za seobu Hrvata. Pisac ukazuje na sva uzaludna nastojanja, da se seoba Hrvata riješi samo pomoću Porfirogeneta; dalje pisac kaže »treba pustiti vijesti careve potpuno po strani, i pronaći drugdje utvrđene povijesne činjenice, te pomoću njih odrediti vrijeme, način i put seobe Hrvata u Dinaride«. U nastavku pisac ih navodi. Baradina je teza, da Hrvati potječu iz antskog saveza, pa bi i oni bili Anti. Pisac slijedi hrvatsko ime bilo »kao toponim ili etnikom na širokom području od Saale preko gornje Labe i gornje Visle do Podnjestrovlja, a s druge preko gornje Labe, Moravske, panonskih izdanaka Alpa, preko Dinarida na Jadran. Uzročnici dijaspore Hrvata bili bi Avari, s kojima Hrvati dolaze u ove krajeve, a tek jedan dio Hrvata na Bugu, ostao je po strani. Baradina teza predstavlja nov i značajan prilog rješavanju problematike seobe južnih Slavena.

K. Vinski-Gasparini u radu »*Ranosrednjovjekovan slavenski zlatni nakit u Arheološkom muzeju u Zagrebu*«, objavljuje kataloški pojedine zlatne naušnice. Upozorava na nalazišta Otočac, Munjava i Šušnjevo selo, koji po svojim nalazima još jednom potvrđuju raniju tvrdnju, da se starohrvatske naušnice pojavljuju i van područja omeđeno Cetinom i Zrmanjom. Naušnice iz Otočca, Munjave i Šušnjeva sela bit će starohrvatske i vjerojatno su, kako kaže sam pisac, zlatarski produkt domaćih majstora, iako su od zlata, poput onih iz Ptuja i Nina. Naušnice iz Novih Banovaca i Surduka na Dunavu drugačije su od starohrvatskih i sličnije su naušnicama iz Moravske i Češke, te potječu vjerojatno iz drugih radionica.

Z. Vinski u opširnom radu pod naslovom »*Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu, s posebnim obzirom na nosioce srebrenog nakita Čadavica*«, objavljuje kataloški lijevane naušnice toga tipa, koje posjeduje Arheološki muzej Zagreba. Učinio je niz analogija s brojnim inozemnim nalazištima. Posebno se zadržao na srebrenom nakitu iz Čadavice. Tu navodi novu pretpostavku o nosiocima tog nakita. Odbacuje raniju tvrdnju mađarskih arheologa, da bi to bili Kutriguri. Pisac također poistovjetuje Ante i Hrvate i donosi zaključak, da čadavički nakit potječe od Anta s Ponta, a u Podravinu mogao je taj nakit doći već za prvog avarskog kaganata na prijelazu od VI. u VII. stoljeće. Iz pontskih radionica potječe nakit iz raznih nalazišta tako na pr. Pastyrskoje i Martinovka u Ukrajini, Zalesje u Galiciji i t. d., koja su vremenski i stilski povezana s Čadavicom. Lijeavane pak naušnice objavljene u ovom radu su nesumnjivo izrađene u domaćim podunavskim radionicama po uzoru onih s Ponta tipa Čadavica. — U »Dodatku« upozorava pisac na slavenski nakit nađen ispred katedrale u Zagrebu.

S. Gunjača u opsežnom radu »*Četvrti starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje*« iznosi rezultate svoga rada oko istraživanja i utvrđivanja toliko poznatog mjesta, gdje je na jednom saboru poginuo kralj Zvonimir — »v petih crkvah v Kosovi«. Donosi okolnosti nalaza četvrte crkve, tlorise i dokaze, da je ta crkva jedna od onih pet. Uz samu crkvicu pronađeni su grobovi, koji svojim inventarom i oblikom ukazuju, da ta crkva nije nastala prije VIII. stoljeća, a oblik i pojedinosti same arhitekture crkvice pruža nam dokaz, da crkva nije nastala poslije XI. stoljeća. Iz sveg iznesenog pisac zaključuje, da je ova jednobrodna crkva na položaju Bukorovića podvornici u Biskupiji starohrvatska građevina, te da, uz one tri već otkrivene strohrvatske crkve, predstavlja četvrtu.

Lj. Karaman pod naslovom »*Osvrti na neka pitanja iz arheologije i povijesti umjetnosti*« u stvari recenzira pojedine radove i članke iz oblasti arheologije i povijesti umjetnosti iznoseći svoje kritičke opaske na ove teme: Problem S naušnica kod Slavena; etnička pripadnost ranosrednjovjekovnih groblja u G. Ptuju i D. Hajdini; o tipu

i porijeklu mačeva u starohrvatskim grobovima; o bjelobrdskim nalazima u našim krajevima; nova teorija o pleternim skulpturama ranog srednjeg vijeka; o vremenu pleterne skulpture iz Slivnice kod Maribora; o regionalnom a ne nacionalnom značaju pleternih skulptura; o pojavi ljudskog lika u starohrvatskoj pleternoj skulpturi; i u dodatku nešto o t. zv. vikinškim mačevima.

I. Petricioli daje kratak pregled rezultata jednog rekognosciranja na otoku Pagu kolovoza 1950. godine, pod naslovom »*Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu*«. Uočeno je i snimljeno oko 15 crkva, dok mnoge crkve, koje se nalaze označene na starim mapama, više ne postoje. Ovom prilikom nije izvršen obilazak cijelog otoka, u tom pogledu do sada toliko zanemarenog.

J. Posedel pod naslovom »*Predromanički spomenici otoka Šipana*« upoznaje nas detaljno s tri najstarija sredovjekovna spomenika sa Šipana, a to su crkva sv. Petra, sv. Ivana i sv. Mihajla. Pisac daje tlorise i fotografije istih, a na kraju se osvrće također na odnos tih predromaničkih crkva s otoka Šipana, prema ostaloj dalmatinskoj arhitekturi tog razdoblja.

C. Fisković u veoma opsežnom radu »*Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*« daje detaljan prikaz graditeljstva od XII.—XIV. st. U ovom radu pisac se nije samo ograničio na Split i Trogir, već je upozorio, iako samo informativno, i na druga naselja uzduž obale, koja su u to vrijeme postojala. Tako se sa sigurnošću može kazati, da je u Dalmaciji bio u upotrebi jedinstven tip kuće u toku XIII. stoljeća. Posebno se pisac zadržao na prikazivanju romaničkog graditeljstva Splita i Trogira, te je dao glavne odlike i značajke tog stila. Ovaj rad obiluje velikim brojem lijepih fotografija, koje zorno ilustriraju sve ono što je u tekstu izloženo. Na kraju je pisac dao popis romaničkih kuća u Splitu (68 kuća) i Trogiru (69). Velika zasluga je Fiskovića, da je skrenuo pažnju javnosti na našu profanu arhitekturu iz doba romanike.

M. Barada pod naslovom »*Notae epigraphicae*« iznosi svoj kritički osvrt na dva već objelodanjena epigrafička spomenika sa svojom redakcijom. Prvi je natpis sa dna zemljane boce, nađena na Debelom brdu kod Sarajeva;

objelodanio ga je Dimitrije Sergijevski (Glasnik zem. muzeja u Sarajevu n. s. II, 1947, str. 39—40.). Drugi natpis sastoji se iz nadvratnika i septuma crkvice sv. Nikole u splitskom Velom Varošu; objelodanio ga je C. Fisković, s ostalim podacima o toj crkvi (Historijski zbornik II, Zagreb 1949, str. 211—220.).

S. Antoljak »Još nešto o paškoj ispravi« daje nam nove podatke, s kojima nam još dokazuje, da je paška isprava autentična.

S. Antoljak u radu »Kako i kada je došlo do jednog umetka u Rogerijevoj Carmen miserabile« donosi niz dokumenata na temelju kojih na kraju izvodi zaključak, da je cijeli pasus o dolasku Bele u Ugarsku u pratnji Ivanovaca i Frankapana bio umetnut u XV. stoljeću. Na kraju pisac spominje, da bi trebalo i neke druge djelove Rogerijeve »Carmen« podvrgnuti kritici.

L. Katić u opširnom radu »Solinski mlinovi u prošlosti« govori posebice o mlinovima iz doba narodnih vladara. Pisac ističe ekonomski značaj, koji su imali ti mlinovi za Split i okolicu Solina. Donosi razne isprave, iz kojih se može vidjeti tko je mogao biti vlasnik ili zakupac mlinova, zatim kakove su bile dače, koje su bile određene. »Uz mlinove u mlinicama« kaže pisac »redovito je na kraju zgrade bila stupa, gdje se je domaće sukno stupalo.« Stupe se nisu sačuvala, ali se njihovo postojanje može razabrati iz dokumenata.

S. Gunjača na kraju časopisa pod naslovom »Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas«, nastavlja sa svojom muzejskom kronikom iz prvog sveska. On govori o problemu smještaja muzejske zgrade, te daje kraća obavještenja i rezultate o svim arheološkim iskapanjima Muzeja hrvatskih starina.

Slavenka Ercegović

O SMRTI KRALJA ZVONIMIRA

U 288 knjizi Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, objavio je 1952. g. Stipe Gunjača veoma opširan rad pod naslovom »Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulu kod Knina«, koji je zaslužio po svom značaju i opsegu, da bude objavljen kao posebna knjiga. Pisac donosi povijesne dokumente o nasilnoj smrti kralja Zvonimira kod »Pet crkava«, te i o njego-

vom grobu. Prvo raspravlja o vijestima iz »Historia Salonitanorum Pontificum« (HSP), izvoru koji se do sada nije uzimao kao glavni, jer su ga pojedini historičari, kao na pr. Rački i Šišić smatrali prijepisom iz XVI. stoljeća. Sva su istraživanja o lokalitetu »Pet crkava« bazirali na vijestima u dodatku hrvatske redakcije Ljetopisa Popa Dukljanina (DHRLJPD); međutim vijest o Zvonimirovoj smrti u DHRLJPD u stvari je samo prerada vijesti iz HSP. Uz ova dva izvora donosi pisac kroniku franjevca I. Tomašića, koja, uz ostalo, sadrži i podatak o grobu kralja Zvonimira, te još neke druge kronike.

Zatim Gunjača objavljuje arheološku argumentaciju, koja je najvažnija potvrda vijesti iz HSP. Vrlo pregledno su prikazana istraživanja, koja su vršena u zadnje vrijeme, a pored toga i prijašnja nastojanja i poteškoće oko ubiciranja samog lokaliteta — Pet crkava. Četiri crkve arheološki fiksirane kao i ona peta, za koju se zna gdje je postojala, predstavljaju lokalitet — Pet crkava — danas Biskupija kod Knina; tamo se je 1088. g. (po Baradi) narod odupro kralju Zvonimiru i ubio ga. Zasluga je pisca, da se je riješio ovime jedan zakučast problem hrvatske historije, o načinu i mjestu smrti kralja Zvonimira, a o tome su bila podvojena mišljenja. Gunjača je revidirao sve pisane dokumente i pružio arheološkom metodom narodnoj historiji novu dokumentaciju, te time riješio ovo pitanje, koje se samim pisanim dokumentima nije moglo raščistiti. Gunjačino nastojanje predstavlja dragocjen putokaz o mogućnostima potpunijavanja narodne historije pomoću ranosrednjovjekovne arheologije.

Slavenka Ercegović

CVITO FISKOVIĆ: »DUBROVAČKI ZLATARI OD XIII. DO XVII. STOLJEĆA«

(Posebni otisak iz »Starohrvatske prosvjete« god. 1949.)

Ističući umjetničku vrijednost zlatarskog obrta u Dalmaciji od najranijih vremena, Fisković daje u uvodnom dijelu svoje radnje kratak pregled njegova razvoja kroz stoljeća.

Kao gradovi s razvijenim zlatarskim obrtom ističu se Zadar, Trogir, Hvar, a najviše Dubrovnik. Značajno je, da su zlatarski umjetnici, koji se spomi-

nju u srednjovjekovnim dokumentima, velikom većinom bili iz naših krajeva i da imaju čisto narodna imena. U XIV. i XV. stoljeću zlatarski obrt doživljuje svoj cvat, te u to vrijeme domaće radionice potpuno namiruju potrebe i nema potrebe za uvoz zlatarskih umjetnina iz tuđine. Postoji zabilješka, da su u prvom desetljeću XVI. stoljeća u samom Dubrovniku djelovala 43 zlatara. Kroz nekoliko stoljeća oni rade za državne ustanove, crkve, domaće i strane privatnike, i to nakit, pribor za jelo, posude, liturgijske crkvene predmete i moćnike u romaničkom, renesansnom, baroknom, no najviše u gotičkom stilu.

Jedan od istraživača ove grane umjetnosti Josip Gelcich nastojao je najvrednija djela pripisati isključivo stranim majstorima. Dokazano je, da su kasnorenesansni krčag i posuda za umivanje zaista pripadali stranoj izradi, ali je Gelcich potpuno nijekao mogućnost, po kojoj bi ostali značajniji radovi mogli biti izvedeni u Dubrovniku. — Fisković negira tvrdnju J. Gelicaha, da gotovo svi ovi predmeti nose mletački žig, jer se — pregledavši riznice — uvjerio, da tek oni iz baroknog doba XVII. i XVIII. stoljeća imaju taj žig. Od XIV. do XVI. stoljeća — u doba izvanrednog cvata Republike — lokalni se zlatarski obrt razvio do kulminacije. Tek nakon osiromašenja grada bio je moguć import iz Venecije.

Radovi domaćih majstora stoje doduše pod stranim utjecajima, što još uvijek nije dokaz, da ta djela nisu vrijedna; poznato je, da se ni mletački majstori nisu mogli osloboditi bizantskoga utjecaja, a u XV. i XVI. stoljeću francuskog i njemačkog, kao i to, da su u Veneciji koji puta radili i stranci. Unatoč svim tim okolnostima nitko ne će pokušati negirati umjetničku vrijednost, ili negirati značenje radionica.

Domaći radovi stilski ne zaostaju za talijanskim radionicama — obilje zlata i srebra uvjetovalo je nagli razvitak. U XIII. stoljeću obnovljeni su rudnici u Bosni i Srbiji. To je vrijeme, kad su u ostaloj Evropi zlatari zamijenili mjed srebrom. Oni su i u Dubrovniku imali osobite povlastice. Osim svega bili su oslobođeni nameta, a ta nam činjenica potvrđuje, koliko su Dubrovčani cijenili ovu granu svoje trgovine. Godine 1306. osnovana je zlatarska bratovština sa statutom i pravilima, koja su se od XIV.